

Název mapy: Mapa vybraných stromů starých odrůd ovocných dřevin nalezených v mikroregionech Moravský Kras a Časnýř

Autoři: Boček, S.¹, Dokoupil, L.¹, Demková, K.², Baroš, A.² (2013)

Specializovaná mapa s odborným obsahem. NAZV QI112A138. Certifikace (bude doplněno)

¹ Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta

² Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i.

Název projektu: Lokální identita zeleně venkovských sídel

Číslo projektu: QI112A138 (2011 – 2014, Mze/QI)

Listopad, 2013

Mapa zobrazuje výskyt vybraných starších stromů ovocných dřevin, nalezených v mikroregionech Moravský kras a Časnýř, během mapování v letech 2011–2013. Několik významnějších dřevin bylo zaznamenáno také těsně za hranicemi těchto mikroregionů, do mapy byly také přidány, nicméně těžiště zájmů je v těchto dvou mikroregionech. Výběr stromů byl proveden se zřetelem k možnostem zobrazení v daném měřítku mapy, jedná se o kvalitativní přístup s ohledem na podchycení co nejširšího spektra odrůd. Tím je vysvětleno, že se nemusí jednat o typické zástupce dané lokality co do kvantity rozšíření. Současně byla snaha vybrat jedince s dobrým zdravotním stavem, rostoucí v zastavěném území, které mají perspektivu přežít i v budoucích letech. Téměř vždy s ovšem jedná o jedince starší 50 let.

V souvislosti s řešeným projektem je na ovocné dřeviny pohlíženo jako na významné vegetační prvky venkovských sídel, výrazně se podílející na lokální identitě. V minulosti bylo postavení ovocného stromu velmi významné, tradiční druhy jako jabloně, třešně, hrušně a slivoně byly prakticky všudypřítomné. Přes nesporný primární hospodářský význam ovocné dřeviny plnily mnoho dalších funkcí – krajinářskou, ekologickou, estetickou, hygienickou, kulturní a společenskou. Na staré odrůdy dnes vědci pohlížejí nejen jako na potenciálně využitelné genetické zdroje, ale i jako kulturní dědictví. Motivy ovoce nalezneme v řadě uměleckých děl charakteru hudebního (lidové písně), básnického (básně, říkanky) i malířského, které jsou dokladem důležitosti ovocného stromu v životě našich předků. V nedávné minulosti se ovocné dřeviny pěstované tradičním způsobem na kmenných tvarech staly obětí necitlivých změn ve volné krajině i zastavěném území. Ve volné krajině bylo mnoho ovocných stromů zlikvidováno v době socialismu, na druhou stranu do 60. let 20. století byly ještě podporovány výsadby silničních stromořadí a alejí, coby významných produkčních ploch. Díky tradici, rodící s již v době vlády Marie Terezie, tak byly české země protkány sítí ovocných alejí, které se staly jedinečným fenoménem naší krajiny. V současnosti se jedná o nejohroženější ovocné výsadby. Z důvodu intenzivního využívání dotací na plochu zemědělské půdy jsou stromy poškozovány ze strany pole, z důvodu vysoké frekvence provozu na pozemních komunikacích dochází často k poškozování dřevin i z opačné strany. Pokud nejsou ovocné dřeviny přímo mýceny, jejich zdravotní stav bývá narušen. Nové výsadby jsou vzácné, opodstatnění nacházejí jen u polních cest nebo cyklostezek. V zastavěném území souvisí úbytek tradičních vysokokmenných forem ovocných dřevin se změnou způsobu života obyvatel vesnic. Kdysi neodmyslitelná součást venkova je dnes vnímána namnoze negativně z důvodu náročnosti sklizně a ošetřování, opadu listů a plodů, které znečišťují veřejné prostory i soukromé plochy, kde se namísto užitkových rostlin pěstují stále více okrasné rostliny. Ekonomická krize však nutí obyvatele s nižšími příjmy přehodnotit přístup a vrátit se alespoň částečně k samozásobitelství. Šanci na renesanci má ovocný strom i ve veřejné zeleni či v soukromých zahradách sociálně silnější vrstvy obyvatel (která upřednostňuje okrasné dřeviny) pokud bude náležitě

zdůvodněn jeho mnohonásobný význam. Ten spočívá ve výše uvedených funkcích. Zdůrazněna má být historická, společenská a estetická hodnota ovocné dřeviny. Hlavní průlom nastane, pokud se opadavé plody začnou vnímat přesně opačně, než je tomu dnes. Velikostně, tvarově i barevně velmi pestrá škála plodů starých odrůd, stejně jako vybarvující listí při podzimním opadu, jsou vítaným estetickým prvkem ovocného stromu. Náhražky v podobě okrasných forem ovocných druhů nikdy nenahradí estetický prožitek chuti plodů klasických plodových forem.

Cílem řešeného projektu a předkládané mapy je zachycení výskytu starých stromů tradičních odrůd jabloní, hrušní, slivoní, třešní a višní v katastrech obcí Březina, Bukovina, Bukovinka, Češkovice, Habrůvka, Holešín, Kanice, Karolín, Kotvrdovice, Křtiny, Kulířov, Lažánky, Lipovec, Němčice, Nové Dvory, Ochoz u Brna, Olomučany, Rájec-Jestřebí, Ráječko, Rudice, Šošůvka, Těchov, Vavřinec, Veselice a Žďár. Některé významné odrůdy jsou zaznamenány ve více exemplářích. Do mapy byl začleněn i semenáč hrušně, rostoucí na začátku obce Petrovice, který je svou velikostí a zajímavým habitem významnou dominantou. Pro oblast jsou typické odrůdy jabloní, tvořící základ tržního sortimentu ještě po 2. světové válce, jako jabloně 'Baumannova', 'Boikovo', 'Boskoopské', 'Jonathan', 'Landsberská reneta', 'Panenské české', 'Parména zlatá zimní', hrušně 'Hardyho', 'Charneuská, třešně 'Kaštánka', 'Napoleonova' a 'Hedelfingenská', slivoně 'Švestka domácí' a 'Wangenheimova', což je logické z důvodu snadné dostupnosti školkařské materiálu. Najdeme ovšem i velmi vzácné odrůdy, jako jabloně 'Červený válec', 'Krátkostopka královská', 'Astrachán bílý', 'Lecar', 'Knížecí zelené', 'Kramářovo', 'Řehtáč soudkovitý'. V oblasti hojně se vyskytující třešně reprezentuje významně krajová odrůda 'Vlkova obrovská', pocházející z Vanovic u Boskovic. Stromy lze najít v mnoha obcích, u domů, v zahradách i sadech, což dokládá oblibu této pomologicky zajímavé odrůdy mezi místními obyvateli. Jedná se o pestrou srdcovku s velmi chutnými plody. Mohutné a do stáří vitální stromy dožívají vysokého věku. Druhou typicky krajovou odrůdou Brněnska je třešeň 'Skalka', nalezená v obci Vavřinec. Plody dlouho drží na stromě, nepřezrávají a nepraskají. Jako velmi významný nález hodnotíme žlutoplodou třešeň s místním označením 'Dobrá bílá' v obci Rudice. Odhadem až stoletý exemplář v pokročilém senescentním stádiu zaslouží mimořádné ochrany.

V tabulce 1 je seznam odrůd zaznamenaných v přehledové mapě. Ta je doplněna o detailní mapy vybraných sadů v obcích Březina, Bukovinka, Holešín a Habrůvka, pro dokumentaci poměru zastoupení jednotlivých odrůd. V Tyršově sadě v Habrůvce převládají třešně odrůdy 'Napoleonova' a 'Kaštánka', v mapě jsou proto uvedeny jedinci dalších odrůd třešní a také jabloní, které jsou v minoritním zastoupení. Jako významný z hlediska lokální identity považujeme sad za kostelem v obci Bukovinka, který je jednak velmi pestrý co do počtu odrůd, jednak vzorně udržovaný, a tím podporující dříve uvedenou myšlenku multifunkčního významu ovocného stromu v zastavěném území. Dominantní postavení zde mají dva stromy třešně Vlkova obrovská.

V tabulce 1 je v posledním sloupci číselný údaj o významu odrůdy z pohledu genetických zdrojů, přičemž bylo přihlédnuto ke zkušenostem s frekvencí dané odrůdy v zájmové oblasti, případně i jiných oblastech České republiky. Hodnotu 1 přisuzujeme odrůdám domácího původu (ty jsou navíc označeny znaménkem +) nebo odrůdám vzácně se vyskytujícím, které zaslouží uchování. Hodnota 2 přináleží odrůdám, které jsou obecně hojnější, ovšem nejsou běžně dostupné v ovocných školkách, nebo mají dobré vlastnosti (např. mrazuodolnost, odolnost k chorobám, plodnost) a jsou adaptované na naše podmínky. Do skupiny 3 řadíme odrůdy dosud hojně se vyskytující, množené v komerčních školkách, nebo u kterých převládají negativní vlastnosti (náchylnost k chorobám apod.).

Tab. 1 Seznam starých ovocných odrůd, uvedených v mapě

	lokality	druh (rod)	odrůda	Genetický význam
1	Březina	jabloň	Coulonova reneta	2
2	Březina	jabloň	Kardinál žíhaný	1

3	Březina	jabloň	Bernské růžové	1
4	Březina	třešeň	Karešova	1+
5	Březina	jabloň	Krasokvět žlutý	2
6	Březina	třešeň	Vlkova obrovská	1+
7	Bukovinka	jabloň	Bismarkovo	3
8	Bukovinka	jabloň	Kardinál Žíhaný	1
9	Bukovinka	třešeň	Thurn Taxis	2
10	Bukovinka	jabloň	Watervlietské mramorované	2
11	Bukovinka	višeň	Amarelka královská	1
12	Bukovinka	jabloň	Boikovo obrovské	2
13	Bukovinka	třešeň	Lyonská raná	1
14	Bukovinka	třešeň	Thurn Taxis	2
15	Bukovinka	třešeň	Baltavarská	1
16	Bukovinka	jabloň	Blenheimská reneta	2
17	Bukovinka	jabloň	Croncelské	2
18	Bukovinka	třešeň	Donissenova	2
19	Bukovinka	jabloň	Gdanský hranáč	1+
20	Bukovinka	třešeň	Kaštánka	3
21	Bukovinka	jabloň	Lecar	1+
22	Češkovice	hrušeň	Solanka	1+
23	Doubravice- Holešín	jabloň	Boikovo	3
24	Doubravice- Holešín	jabloň	Landsberská reneta	3
25	Habrůvka	třešeň	Annonayská	1
26	Habrůvka	jabloň	Královnino	1
27	Habrůvka	třešeň	Libějovická raná	1+
28	Habrůvka	třešeň	Rychlice německá	2
29	Habrůvka	slivoň	Wangenheimova	3
30	Habrůvka	jabloň	Malinové hornokrajské	2
31	Habrůvka	jabloň	Matčino	3
32	Habrůvka	hrušeň	Merodova	1
33	Holešín	jabloň	Červený válec	1
34	Holešín	jabloň	Harbertova reneta	2
35	Holešín	hrušeň	Solanka	1+
36	Holešín	jabloň	Ananasová reneta	3
37	Holešín	jabloň	Croncelské	2
38	Holešín	hrušeň	Dielova	3
39	Holešín	jabloň	Grávštýnské	1
40	Holešín	jabloň	Grávštýnské	1
41	Holešín	hrušeň	Charneuská	3
42	Holešín	hrušeň	Charneuská	3
43	Holešín	třešeň	Kaštánka	3
44	Holešín	hrušeň	Špínka	1
45	Holešín	jabloň	Wealthy	3
46	Jestřebí	jabloň	Astrachán bílý	1
47	Jestřebí	jabloň	Baumannova reneta	3
48	Jestřebí	jabloň	Bernské růžové	1
49	Jestřebí	jabloň	Biesterfeldská reneta	2
50	Jestřebí	jabloň	Čistecké lahůdkové	2+
51	Jestřebí	hrušeň	Hardyho	3
52	Jestřebí	hrušeň	Křivice	2
53	Jestřebí	hrušeň	Madame Verté	2
54	Jestřebí	jabloň	Signe Tillisch	1

55	Kanice	hrušeň	Charneuská	3
56	Ochoz u Brna	jabloň	Zvonkové	3
57	Karolín	jabloň	Gascoygneho šarlatové	2
58	Karolín	hrušeň	Charneuská	3
59	Karolín	jabloň	Parména zlatá	3
60	Karolín	hrušeň	Pastornice	2
61	Karolín	hrušeň	Špinka	1
62	Karolín	slivoň	Wangenheimova	3
63	Kotvrdovice	hrušeň	Boscova	3
64	Kotvrdovice	jabloň	Berlepschova reneta	3
65	Kotvrdovice	jabloň	Hájkova muškátová reneta	1+
66	Kotvrdovice	jabloň	Jadernička moravská	1
67	Kotvrdovice	jabloň	Jonathan	3
68	Kotvrdovice	jabloň	Parména zlatá	3
69	Kotvrdovice	hrušeň	Pastornice	2
70	Kotvrdovice	jabloň	Zuccalmaglioova reneta	3
71	Křtiny	jabloň	Panenské české	1+
72	Kulířov	jabloň	Blenheimská reneta	2
73	Kulířov	jabloň	Harbertova reneta	2
74	Kulířov	jabloň	Strýmka	3
75	Kulířov	slivoň	Wangenheimova	3
76	Lažánky	jabloň	Boikovo obrovské	2
77	Lažánky	jabloň	Boskoopské	3
78	Lažánky	jabloň	Boskoopské červené	3
79	Lažánky	jabloň	Banánové zimní	3
80	Lažánky	jabloň	Gdanský hranáč	1+
81	Lažánky	jabloň	Kramářovo	1+
82	Lažánky	jabloň	Wagenerovo	2
83	Lipovec	jabloň	Jonathan	3
84	Němčice	hrušeň	Clappova	3
85	Němčice	třešeň	Germersdorfská	2
86	Němčice	třešeň	Hedelfingenská	3
87	Němčice	jabloň	Kardinál žíhaný	1
88	Němčice	třešeň	Napoleonova	3
89	Nové Dvory	jabloň	Hammersteinovo	2
90	Nové Dvory	jabloň	Kalvil červený podzimní	1
91	Nové Dvory	jabloň	Landsberská reneta	3
92	Ochoz u Brna	jabloň	Harbertova reneta	2
93	Ochoz u Brna	jabloň	Ingrid Marie	2
94	Ochoz u Brna	jabloň	Kanadská reneta	2
95	Ochoz u Brna	jabloň	Knížecí zelené	1
96	Ochoz u Brna	jabloň	Richardovo žluté	1
97	Ochoz u Brna	jabloň	Řehtáč soudkovitý	1
98	Olomučany	hrušeň	Amanliská	1
99	Petrovice	hrušeň	semenáč	1+
100	Rájec	jabloň	Boikovo obrovské	2
101	Rájec	hrušeň	Hardyho	3
102	Rájec	jabloň	Hvězdnatá reneta	1
103	Rájec	jabloň	Champaňská reneta	1
104	Rájec	jabloň	Krátkostopka královská	1
105	Rájec	hrušeň	Madame Verté	2
106	Rájec	jabloň	Panenské české	1+

107	Ráječko	hrušeň	Nagevicova	1
108	Ráječko	jabloň	Strýmka	3
109	Rudice	jabloň	Červený válec	1
110	Rudice	třešeň	Dobrá bílá	1+
111	Sloup	jabloň	Malinové holovouské	1+
112	Sloup	jabloň	Panenské české	1+
113	Šošůvka	jabloň	Boskoopské	3
114	Šošůvka	jabloň	Gascoygneho šarlatové	2
115	Šošůvka	hrušeň	Pařížanka	3
116	Těchov	hrušeň	Muškatelka úrodná	1+
117	Těchov	jabloň	Ontario	3
118	Těchov	hrušeň	Virgule	1
119	Vavřinec	jabloň	Jeptiška	1
120	Vavřinec	jabloň	Sikulské	1
121	Vavřinec	třešeň	Skalka	1+
122	Vavřinec	slivoň	Švestka domácí	3
123	Veselice	jabloň	Průsvitné letní	3
124	Veselice	jabloň	Vilémovo	3
125	Žďár	jabloň	Gdanský hranáč	1
126	Žďár	jabloň	Jadernička moravská	1+
127	Žďár	třešeň	Napoleonova	3
128	Žďár	hrušeň	Pařížanka	3

Pro průzkum lokalit byly využity mapové podklady Edice turistických map Klubu českých turistů v měřítku 1 : 50 000, interaktivní mapy programu Google Earth (online). Evidované stromy byly zaměřeny pomocí GPS přístrojem Garmin etrex HCx.

Grafické zpracování specializované mapy s odborným obsahem proběhlo v prostředí GIS software Arc View 10. Cílem zpracování mapy je identifikace a lokalizace vybraných ovocných dřevin jako lokální identity regionu a jejich ochrana, resp. obnova.

Literatura:

- Kamenický, K. (1933): Ovocnářské oblasti československé s výběry tržních odrůd ovocných. Sborník výzkumných ústavů zemědělských ČSR, Sv. 110 Vol, čís. 4, ze státní výzkumné stanice ovocnářské v Průhonicích, Praha, 242 s.
- Kohout, K. (1959): Zakládání a udržování ovocných sadů, Praha: Čsl. akademie věd.
- Němec, B. (1955): Dějiny ovocnictví. ČSAV, Praha, 277 s.
- Schubert, E. (1900): *Stručné dějiny ovocnictví moravského*. Český odbor zemědělské rady moravské, Brno, 89 s.
- Suchý, F. (1907): *Moravské ovoce*. Brno, 616 s.
- Vávra, M. (1957): *Rajonizace a delimitace ovocnářské výroby v kraji Brněnském*. Disertační práce, Vysoká škola zemědělská a lesnická v Brně, Brno, 310 s.

Nabídky ovocných školek: Velkozávod školkařský Viktoria spol.s.r.o, Želešice u Brna (1936–1937); Školka knížete Adolfa Josefa ze Shwarzenbergů v Protivíně (1887–1888); Doubravičko ovocné a okrasné školky knížete Salma v Rájci na Moravě (1912-1913); Vlkův štěpařský závod ve Vanovicích (nedatováno).